

ZNANOST I VJERA

Živan Bezić, Split

UDK: 215

179.001

Stručni članak

Primljeno 1/2002.

Sažetak

Iz trolista znanost-kultura-vjera već smo obradili znanost i kulturu te njihove uzajamne odnose. Ovaj se put zaustavljamo na odnosima znanosti, vjere i morala. Pisac objašnjuje pojmove vjere, religije i teologije, a zatim izlaže njihove ekstremne oblike, napetosti i sukobe sa znanostu. Premda su znanost i vjera posebni i zasebni sustavi mišljenja, cilj im je zajednički, tj. upoznavanje Istine. Oba načina spoznaje vode istom cilju i zbog toga među njima ne može biti temeljnog sukoba. Kako je moral usko povezan s vjerom u potrazi za Dobrotom, između znanosti te vjere i morala trebao bi vladati potpuni sklad, budući da su Istina i Dobrota ontološki povezane.

Uvod

Problemima same znanosti, a onda i njezinim odnosima naspram kulture već smo posvetili dva duga razmatranja.¹ Budući da se zbog dužine tih ogleđa nije moglo dati dovoljno prostora tako važnim područjima ljudskog života kao što su vjera i moral, sada naknadno obrađujemo zanimljive i koji put napete odnose između znanosti, vjere i etike. Nakon što budemo razjasnili pojmove vjere, religije, teologije, morala ili etike, pokušat ćemo upoznati zapletenost i upitnost njihovih uzajamnih odnošaja.

VJERA I RELIGIJA

Budući da je kultura sve ono što je čovjek stvorio mimo prirode, ali na njezinu tlu, čovječje znanstveno stvaralaštvo dobiva unutar kulture posebnu vrijednost zbog znanstveno objektivnog i stručnog proučavanja kulturnih pojava. Kako je znanost sustavno, obrazloženo i metodičko izučavanje svijeta i prirode, aktualno čovječanstvo ima najviše povjerenja upravo u znanost. Zbog toga razloga, a u

---

¹ Što je znanost, u: *Mogućnosti*, 48 (2001), br. 10-12, str. 71-94; *Sojevi i slojevi režimlja ili coca-cola fenomen*, u: *Hrvatska obzorja* 7 (1999), str. 709-716.

nemogućnosti da je usporedimo sa svim kulturnim manifestacijama, mi ćemo suočiti fenomen vjere upravo i najviše s auktoritetom znanosti. Ova će u našem radu biti paradigma i glavni kriterij prosudbe vjere i religije.

Što je vjera ?

Što je, dakle, vjera? Odgovor je dvojak: psihološki i sadržajni. Psihološki gledano, vjera je duševni čin kojim ispovijedamo uvjerenje da Bog postoji, držimo istinitom njegovu objavu ljudima te se posvema i praktično povjeravamo Bogu kao svome tvorcu. Taj su duševni čin stari teolozi nazvali *fides qua creditur* (vjera kojom se vjeruje). To je dakle čin razuma i volje, svojstven samo čovjeku. Time što se aktualizira u ljudskoj duši može se nazvati *vjerovanje*. Nijemci su ga zgodno nazvali "Du-Glauben". Ono odražuje osobni odnos vjernika prema njegovom životnom Počelu.

Takva osobna vjera ili vjerovanje eminentno je religiozni čin ili, bolje, vjeročin, koji izvire iz duševne dispozicije čovjeka da teži za onim što je neizmjeno, apsolutno, vječno, svemoguće, predivno i predstavlja samu dobrotu (*homo ens religiosum*). Kada tu dispoziciju čovjek još obogati religioznim iskustvom, osobnim uvjerenjem i dubokim doživljajem Svetoga, onda je to krepost koja se individualizira, pošto je i onaj Apsolut u koji se vjeruje također osoba, tj. ne samo bezlično božanstvo nego i Bog.

Budući da je vjera odnos koji traži dva suodnosnika, čovjekov božanski Partner u tom odnosu također sudjeluje u ljudskoj vjeri svojom božanskom nazočnošću i nadnaravnom pomoću, koja se zove milost. Stoga je vjera ne samo ljudski čin nego i božansko nadahnuće, dar i milost. U bogoslovnom rječniku to je "ulivena vjera", više nego stečena krepost. Prema tome, vjera je ljudski odgovor na božansku ponudu ljubavi.

Tako vjera izgleda u svojoj psihološkoj dimenziji. A što ona u sebi pruža sadržajno? U prvom redu uvjerenje u opstojnost Boga stvoritelja, njegovu providnost, vječni život i, općenito u duhovni svijet. To se uvjerenje praktički oživotvoruje u punoj djelotvornoj predanosti božanskom počelu i svrsi. Kako je Bog čovjekov partner u vjeri, On se objavljuje svom ljudskom stvoru kao njegov stvoritelj, spasitelj i gospodin. Taj sadržaj objavljene vjere teološki se naziva *fides quae creditur* (vjera koju se vjeruje) ili predmet vjere, njemački "Das-Glauben".

Apostol je točno uočio oba vida vjere kad je napisao da je ona *sperandarum substantia rerum, argumentum non apparentium* (Hb

11,1). Kao "srž onoga čemu se nadamo" vjera se ukazuje u svojoj subjektivnoj dimenziji, a kao "dokaz za one stvari koje ne vidimo" ona otkriva i svoju objektivnu zbilju. Čin vjere treba naime promatrati pod oba aspekta: kao ljudski akt vjerovanja (*fides, credo, belief*) i kao predmet vjerovanja (*Symbolum, Credo, faith*). Vjernik sam sebe, ljudski život i cijeli svijet gleda "sub specie aeternitatis".²

Bogoslov De Aldama razlikuje tri formalne nijanse vjere. 1. *credere Deo*, 2. *credere Deum* i 3. *credere in Deum*. Prva formulacija izražuje motiv i razlog vjerovanja: *quia verax* jer je Bog istinoljubiv i u njemu nema prijevare. Druga formulacija kazuje objekt i sadržaj vjere, to je sama Božja opstojnost i njegova poruka. Treća formulacija sadrži svrhu vjerskog predanja Bogu kao vrhovnom cilju stvorenog svijeta.³ U navedenoj se formuli jasno razabire razlog, predmet i svrha vjere.

Vjera i religija

Ta se dva termina često miješaju, zamjenjuju pa i poistovjećuju, što je na veliku štetu jasnoće. Premda su srodni, nisu istoznačni. Religija je širi pojam od vjere. Ona označuje općeniti o d n o s čovjeka prema božanstvu. A to je temeljni i stožerni čovjekov odnos općenito.⁴

² J. Mellot, *La superstition, Ersatz de foi*, Desclée, Paris, 1959; J. C. Murray, *Das Gottesproblem gestern und heute*, Herder, Freiburg, 1965; J. Delanglade, *Das Problem Gott*, Müller, Salzburg, 1966; W. Kasper, *Einführung in der Glauben*, Grünewald, Mainz, 1972. W. Sandfuchs (Hg.), *Ich glaube*, Tyrolia, Innsbruck, 1975; J. Gritti, *L'Expression de la foi dans les cultures humaines*, Centurion, Paris, 1975; K. Rahner, *Grundkurs des Glaubens*, Herder, Freiburg, 1976; A. Sterle, *Vera Cerkve*, Mohorjeva, Celje, 1977; R. Holloway, *Beyond belief*, Erdmans, Grand Rapids, 1981; M. Škvorc, *Vjera i nevjera*, FTI, Zagreb, 1982; J. Lacourt, *Credere in Dio oggi*, LDC, Torino, 1982; B. Welte, *Was ist glauben?* Herder, Freiburg, 1982; F. Bousquet i dr. *La croyance*, Beauchesne, Paris, 1982; F. Jolias, *Il cammino nella fede*, Paoline, Roma, 1982; J. Ellul, *Living Faith*, Harper, S. Francisco 1983; G. Gismondi, *Fede e cultura scientifica*, EDB, Bologna, 1993; B. J. Hilberath (Hg.), *Heute glauben*, Patmos, Düsseldorf 1993; Ph. Ferlay, *Paradoxes de la foi*, Nouvelle Cité Paris, 1994; A. Ganoczy, *Chaos, Zufall, Schöpfungsglaube*, Mainz, 1995; F. Garelli, *Forza della religione e debolezza della fede*, Mulino, Bologna, 1996; A. Peacocke, *Gotteswirken in der Welt*, Grünewald, Mainz, 1998; J. Ratzinger, V. Messori, *Razgovor o vjeri*, Verbum, Split, 1998.

³ De Aldama, *Sacrae theologiae summa*, sv. 3, izd. 4. Madrid, 1961., str. 788.

⁴ A. Vergote, *Psychologie religieuse*, Dessart, Bruxelles 1966; A. Richardson, *Le procès de la religion*, Casterman, Paris, 1967; G. Thils, *Christianisme sans religion*, Tournai 1968; O. Simmel, *Christliche Religion*, Frankfurt, 1969; F. Schleiermacher, *Über die Religion*, Stuttgart 1969; B. Malinowski, *Magija, nauka i religija*, Beograd, 1970; L. W. Barber, *Teaching Christian*

Stoga je religija složeni pojam. U nj prije svega spada vjera kao čin i kao sadržaj. To je unutarnji i prvotni vid religije. Kako je "vjera bez djela mrtva" (Jk 21: 14 – 26), ona još uključuje i posluš Bogu (dekalog), tj. vjersku praxu što se zove moral ili etika. Pošto Boga kao Gospodina treba i štovati, to religiozni ljudi čine kultom i liturgijom. Dakle, vjera je unutarnji, a moral i kult su vanjski elementi religioznosti.

Znanstvenici, međutim više nego teolozi, gledaju na religiju kao društveni oblik vjerovanja, kao skupinu ljudi povezanih vjerom i organiziranu u jednu vjersku zajednicu, koja obično ima na čelu neko religiozno vodstvo ili hijerarhiju (svećenici, učitelji, poglavari, vođe) Ako je vjera intimni subjektivni čin ili osjećaj, religija je uvijek vanjska pojava, udruženi i javni način ispovijedanja vjere. Kršćani svoju zajedničku vjeru doživljuju i provode u krilu Crkve, jer je kršćanska religioznost uvijek crkvena (*ekklesia* = sastajanje, zbor). Ostali vjernici imaju drugačije oblike vjerskog udruživanja.

Nakon što smo upoznali glavne elemente religioznosti, možemo označiti religiju kao javno ispovijedanje vjere u Boga, kojim ga priznajemo, slušamo i štujemo. Na taj smo način obuhvatili sve bitne sastojke religije: vanjsko ispovijedanje unutarnje vjere, ćudoredni život i skupno štovanje Boga.

Odakle ime religija? Od latinskoga *religio* s tri moguće etimologije: *relegere*, *reli-gere* i *religare*. Ako religija potječe od gl. *re-legere* (srodna logosu), ona je ponovno čitanje naše povezanosti s Bogom, ponovljeno razmišljanje i priznanje Svetoga. Ako dolazi od *re-eligere*, označuje obnovljeni izbor te iste vjernosti. Proizlazi li religija od *re-ligare*, ističe vjekovnu ljudsku povezanost sa svojim Počelom. Kako se stare hrvatske označnice za religiju – vjeroispovijed i vjerozakon - osjećaju kao zastarjele, riječ religija danas je ostala jedina u upotrebi.

Religija je opće raširena pojava u svijetu. Tako je bilo oduvijek, tako je danas i tako će ostati i ubuduće, jer je čovjek religiozno biće. Budući da ih je mnogo, uglavnom se mogu svrstati u tri kategorije: monoteističke, panteističke i politeističke. Najžilavije među njima su židovstvo, kršćanstvo, muslimanstvo i neke poganske. Brojne stare religije su se ugasile, neke bez traga. Od većih su žive hinduizam, budizam, taoizam, konfucijevstvo, šintoizam i animizam kao skupno ime najprimitivnijih religija. Islam pokazuje tendenciju brzog i nasilnog širenja.

Temeljne vjerske istine svih religija uglavnom su iste (budizam i još neke azijske religije su specifične po zaboravu Boga). U pojedinim vjerskim člancima su vrlo šarolike i raznolike. Važno je istaknuti (zbog jezičnih zabuna) da je pridjev od imenice religija u njezinim množinskim pojavama *religijski*, a od religije kao općenite imenice *religiozni*. Zanimljivo je da smo od pridjeva religiozni dobili novu imenicu *religioznost*. Ona je krepost koja označava čovjekov vjerski životni stav. Kao unutarnji stav religioznost se očituje u vjeri i pobožnosti, a kao vanjski stav upućuje na javno ispovijedanje vjere, štovanje Boga, vršenje vjerskih načela i osjećaj vjerske povezanosti (konfesija). U svojoj religioznosti čovjek teži da nadvisi sama sebe i stremljenosti transcendenciji pa se tako izkazuje kao religiozno biće.

U novije doba je dosta česta i *kritika* religije. Izvana ona dolazi od ateizma, deizma, racionalizma, materijalizma, pozitivizma, existencijalizma, strukturalizma, psihoanalize, agnosticizma, radikalnog ekumenizma i relativizma. Brutalnom silom i krvavim progonima religije nastupali su i još uvijek nastupaju neki politički režimi kao što su boljševizam, nacizam i razni fašistoidni pokreti.

Značajno je da se kritički odnose prema nekim religijskim aspektima i same vjerske zajednice. U Starom zavjetu su tako postupali npr. proroci i eseni. Poslije su tako djelovale i radikalne vjerske elite, sekte, hereze, raskoli, te mnogi reformatori, fanatici, konzervativci, sinkretisti, modernisti, progresisti i pristaše sekularizacije, demitologizacije i politizacije religije. Slične prijekore i otpore možemo naći ne samo u kršćanstvu već i u ostalim svjetskim religijama. Među kršćanima se odbojno odnose prema religiji najviše protestanti (Barth, Gog-arten, Bonhoeffer, Robinson i dr.). Među njima su se pojavile parole kao "Bog-je-mrtav", "Religionloses Christentum" i "secular Christianity".

ZNANOST I VJERA

A kako se prema vjeri i religiji odnosi znanost?

Odmah valja spomenuti da su i vjera i religije osjetile potrebu da odrede svoj stav naspram tako važne kulturne snage kao što je znanost. Taj svoj stav su pokušale uputiti dvama glavnim smjerovima: preko teologije i preko fideizma. Teologija je svoj odnos usmjerila sintoniji sa znanošću, a fideizam izričito zabacivanju znanosti.

Teologija naspram fideizma

Teologija je nikhula u krilu vjere, odnosno religije, kao *racionalno* razmišljanje o Bogu (Theos = Bog). Ne samo vjerskim, ona i razumskim putem želi utvrditi Božju existenciju (teodiceja), postojanje nadnaravnog svijeta (metafizika), činjenicu Božje objave (Sveto pismo), njezin sadržaj (dogmatika), ćudoredne zakone (moralka), pravni poredak Crkve (kanonsko pravo), brigu za spas ćovjeka (pastoralka), širenje Evandjelja (misiologija) te općenito opravdanje vjere (apologetika, temeljno bogoslovlje).⁵

Kao razumski put prema vjeri teologija se oslanja na spekulativno i logićko razmišljanje (filozofija religije) te na iskustveno i metodićko izučavanje ljudske (antropologija) i materijalne stvarnosti (prirodne znanosti). Budući da i znanost stjeće svoje spoznaje razumskim argumentima, teologija i znanost su se našle na zajednićkom putu spoznavanja istine. Teologija i samu sebe smatra znanošću, doduše ne prirodoslovnom, nego bogoslovnom. Ona je i globalno i konkretno tumaćenje vjerskih istina, uvijek utemeljenih na razumskim dokazima.

Ozbiljna teologija promatra i vjeru i religiju sa znanstvenim kriterijima i metodama, tako da postoji njezina grana kao teologija religije. Ona usko surađuje s religioznom fenomenologijom, psihologijom, filozofijom i sociologijom. Sveobuhvatnom znanstvenom raščlambom vjere i religije bavi se *znanost o religiji* (Religionswissenschaft). Dapaće, teologija pronalazi brojne teološke elemente u samoj znanosti, osobito na području kozmologije (nastanak svemira), biologije (tajna života) i antropologije (bit ćovještva). U dijalogu sa znanošću teologija želi bolje razumjeti neke još neobjašnjene pojave u svijetu, kao što su ćudesa, misteriji, anomalije i okultni fenomeni (parapsihologija).⁶

Bogoslovlje više ne pretendira da mu znanost bude *ancilla*, kao što je to bio slućaj s filozofijom, ali je ipak želi imati kao suputnicu

⁵ H. Vorgrimler (Hg.), *Bilanz der Theologie im 20. Jh.*, Herder, 4 sv. Freiburg, 1969-1970. R. Gibellini, *Teologia e ragione*, Queriniana, Brescia, 1980; Th. Rendtorff, *Europäische Theologie*, Gütersloher V. H. P. Nabelsick, *Theology and Science*, Oxford Univ. Pr. N. York, 1982; H. v. Stieteneron, *Theologen und Theologien in verschiedenen Kulturkreisen*, Patmos, Düsseldorf, 1985; J. Hübner (Hg.), *Dialog zwischen Theologie und Naturwissenschaft*, Kaiser, München, 1987; D. F. Ford, ed, *The modern theologians*, Blackwell, Oxford, 1989. L. Galleni, *Scienza e tologia*, Queriniana, Brescia, 1992; C. Borasi, *Scienza e teologia: ragioni di un dialogo*, EDB, Bologna, 1993; J. P. Wils (Hg.), *Warum denn Theologie? Attempto*, Stuttgart, 1996.

⁶ D. Dubarle, *Approchés d'une theologie de la science*, Cerf, Paris, 1967.

prema konačnoj istini, tako da i znanosti pušta mogućnost postati nekom vrstom teologije, tj. neizravnog putokaza prema tajnama vjere. Potpuno drugim smjerom kreće *fideizam*, ona struja unutar Crkve i kršćanstva koja zastupa "čistu" vjeru i samo vjeru (*sola fides!*), odbijajući razumnosti i znanosti svaki religiozni kredibilitet. Na toj se stranputici nalaze i neki teolozi, najviše iz protestantskih redova, a i poneki katolički iz fundamentalističkih vjerskih pokreta.

Fideizam se temelji na tvrdnji: sve počiva na vjeri, čitava se stvarnost objašnjava vjerom, ona dostaje za ljudski život, pa su sve ostale stvari suvišne. Budući da sve počiva na vjeri, na njoj se temelji i sama znanost. Ova je samo jedan vid vjerovanja, u njoj se nalaze neki elementi vjere. Evo što jedan od fideista piše: "Premda učenjaci to nerado priznaju, i oni većinom djeluju oslanjajući se na vjeru...tj. vjeru u sigurnost svojih osjetila, u vlastitu sposobnost mišljenja i u otkrivene zakone prirode. Zapravo smo i mi svi na to prisiljeni. Kad ne bismo vjerovali u stvari, od straha se ne bismo ni pomakli."⁷

Slično uvjerenje postoji i u znanstvenim krugovima: "The knowledge is justified through belief".⁸ Rezolutni G. K. Chesterton tvrdi: "Beskorisno je trajno razgovarati o alternativni, o izboru između razuma i vjere. Sam je razum stvar ili problem vjere".⁹ Pa i nobelovac za fiziku W. Heisenberg sumnja u vjerodostojnost znanosti: "Tvrdnja – kojom često počinje ispovijedanje uvjerenja nastalih u naše doba – da se kod njih ne radi o vjerovanju, nego o znanstveno fundiranom znanju, sadrži zbog toga unutarnju proturječnost i počiva na samoobmani."¹⁰

Kada tako razmišljaju eminentni znanstvenici, nije ni čudno što jednako misle i obični vjernici ako su radikalisti. Pod utjecajem protestantskih bogoslova i Küngova vjera u Boga počiva na prapovjerenju (*Urvertrauen*), a ne na nekim razumskim dokazima, kao što su Tomine "quinque viae".¹¹ Nažalost, fideizmu nasijedaju i poneki svećenici. Jedan od njih je izjavio: "Ja više vjerujem vjeri svoje majke, nego sv. Tomi." A jedan drugi je učinio medvjedu uslugu svojoj Crkvi kad je uvjeravao svoje kolege kako je razum najveći neprijatelj vjere (a pri tome je prstom pokazao svoju glavu!).

7 C.W.W., *La relatività e il Signor Robinson*, Bompiani, Milano, 1942., str. 162.

8 *Radovi filozofskog fakulteta Zadar*, sv. 26(3), 1987., str. 33 i 34.

9 Citat u: *Hrvatska obzorja*, br. 3, 1999., str. 634.

10 W. Heisenberg, *Promjene u osnovama prirodne znanosti*, KruZak, Zagreb, 1998., str. 92.

11 H. Küng, *Existiert Gott?* Piper, München, 1978.

Stari *gnosticism* je također bio neka vrsta fideizma, samo profanoga, jer je držao da se vjernik spašava po svojoj vjerskoj spoznaji (*gnosis*) koja ga, u manihejskoj borbi dobra i zla, stavlja na stranu dobra. Suvremena "nova gnoza" ističe duhovnost svijeta i neko "više znanje", koje znanost ne može dati bez vjere. I danas dosta rašireni pokret New Age imitira gnostičke ideje te naviješta novo doba u sinkretizmu religija i znanosti.

Odgovor i odgovornost znanosti

Suprotno od fideizma, fundamentalizma, pijetizma i gnosticizma teologija u znanosti gleda saveznika, a ne protivnika. U toj se težnji i sama sve više scijentizira te se nastoji što više služiti znanstvenim metodama. Neki joj znanstvenici dolaze u susret, ali se i brojni učenjaci zatvaraju u tvrđavu *scijentizma*. Oni jedino znanosti priznaju privilegij na istinu i na put koji toj istini vodi. Za njih je vjera u znanost apsolutna i neka zamjena za staru istrošenu religioznu vjeru, tako da je scijentizam postao surogat za vjeru (*Ersatzreligion*).¹² Dakle, opet fideizam, samo sa suprotnim predznakom.

Scijentizam je plod prosvjetiteljstva i naglog napredka znanosti u XIX. i XX. st. Poneseni velikim uspjesima, scijentisti su povjerovali da je znanost spasonosno rješenje za sva zla neznanja i zaostalosti. Oni svoju (nedokazanu) vjeru u znanost temelje na načelima racionalizma i pozitivizma. Razum je posljednja instanca svekolike kulture, a religiozna je vjera ostatak starih mitologija. Najnoviji modernistički pokreti uspjeli su proširiti scijentistički fideizam u sve "obrazovane" slojeve pučanstva. Scijentizam je do kraja produbio jaz između vjernika i znanstvenika, između Crkve i znanosti.

To je jedna od posljedica scijentizma, a druga je još veća: stvaranje sumnja, nevjerice i beznađa u dušama. Otimajući vjernicima smisao života, scijentizam i njih i sve ljude ostavlja u potpunom mraku o početku i svrsi života. Odakle dolazimo i kamo idemo? stara su i bolna pitanja na koja znanost ne zna i ne može

---

¹² J. W. N. Sullivan, *The Limitations of Science*, New York, 1960; G. Sermanti, *Il crepuscolo dello scientismo*, Rusconi, Milano, 1971. AA. VV., *La crisi del pensiero scientifico*, Armando, Roma, 1972; H. Zöller, *Die Befreiung vom wissenschaftlichen Glauben*, Herder, Freiburg, 1974; J. Josipović, *La scienza oscurantistica*, Rusconi, Milano, 1978; K. Hübner, *Kritik der wissenschaftlichen Vernunft*, Alber, Freiburg 1978; H. Pietschmann, *Das Ende des naturwissenschaftlichen Zeitalters*, Zsolnay, Wien, 1980; N. Petruzzellis, *La crisi dello scientismo* Nuovo, Ist. Edit. Ital., Milano, 1983; J. Horgan, *The End of Science*, 2. izd. Broadway, N. York, 1997; A. Povel, *An den Grenzen der Naturwissenschaft*, Hess, Ulm, 1998.

znati odgovora. Čemu joj ime znanost kad ništa ne zna o najvažnijim stvarima? Tješi li nas možda svojom sposobnošću robotizacije, tj. pretvaranjem čovjeka u stroj? Kao što je nekoć Bog stvorio čovjeka "na svoju sliku", sada kibernetičar prenosi svoju sliku na robota. Od majke zemlje mu je dao tijelo (*hardware*) i u nj udahnuo ljudski duh (*software*). S tom lošom kopijom sama sebe čovjek je još više zamrsio svoju sudbinu. Izgubio je životnu orijentaciju, kao kad su pitali onoga jahača kamo putuje, a on je odgovorio "Ne znam, pitajte konja!"

Jedan od učenih scijentista je odgovorio isto, ali malo učenijim riječima: "Čovjek na posljedku znade da je sam u bešćutnom neizmjerju svemira... Nigdje nije zapisana ni njegova sudbina ni njegovo ćudoređe."¹³ Znadu li scijentisti da, ako je znanost sveznajuća i svemoćna te ako ona jedina drži ključeve zemaljskoga raja, oni time preuzimaju na sebe golemu odgovornost za sudbinu čovječanstva? A jesu li joj oni i njihova znanost doista dorasli?

Postavljeno pitanje odnosi se i na sve znanstvene grane, pa i na *filozofiju*. Sve religiozne i antireligiozne filozofske škole još više produbljuju tamu misterija života i zamračuju njegov smisao. Tek ako filozofija dopre do tzv. "naravne teologije" (teodiceje), u stanju je shvatiti da je Tvorac svijeta progovorio najprije po svojim djelima (teofanija, hijerofanija), a istom poslije i riječima. To je već prva Objava. Ako je stvaranje prepustio evoluciji, zašto se ona odvija po antropičnom principu? Ako je svaki svjetonazor "nešto što je nalik religiji" (A. Toynbee), kako se može živjeti bez Boga?¹⁴

Prepuštena svojim vlastitim snagama, ne samo filozofija već i čitava *kultura* ostaju bez čvrste podloge, a sve kulturne manifestacije vise u zraku. Premda je po svom gramatičkom liku "cultus" pridjev, a "cultura" futur, obje su stvari uvijek hodale i živjele skupa. I ako je točno ono što je msgr. Želimir Puljić kazao kako "je vjera koja ne rađa kulturu mrtva", onda isto vrijedi i u obrnutom smjeru: kultura

¹³ J. Monod, *Slučajnost i nužnost*, Pečat, Beograd, 1983.

¹⁴ AA. VV., *Metafisica oggi*, Morcelliana, Brescia, 1983; J. Guitton, *L'Absurde et le mystère*, Desclée de B., Paris, 1984; W. Dupré, *Einführung in die Religionsphilosophie*, Kohlhammer, Stuttgart, 1985; Th. Alvira i dr., *Metafisica*, Le Monnier, Firenze, 1987; J. Schmitz, *Filosofia della religione*, Queriniana, Brescia, 1988; J. Brun, *Philosophie et christianisme*, Beffroi, Quebec, 1988; Y. Floucat, *Metaphysique et Religion*, Tequi, Paris, 1989; S. Muratore, ed., *Teologia e filosofia*, AVE, Roma, 1990; A. Alessi, *Filosofia della religione*, LAS, Roma, 1991; L. Bogliolo, *La filosofia cristiana*, 3. ed., Lib. Vaticana, 1995; G. Centore, *Metafisica e nuove teologie*, ESI, Napoli, 1995; C.-F. Geier (Hg.), *Religionsphilosophie der Neuzeit*, Darmstadt, 1999; P. F. Strawson, *Analiza i metafizika*, KruZak, Zagreb, 1999.

koja je raskrstila s vjerom i sama umire. Kao primjer nam može poslužiti umjetnost. Stara i klasična umjetnost vazda je bila religiozna, a ova najnovija je zalutala u dekonstrukciju i s njome u destrukciju.¹⁵

Kad su se znanost, umjetnost, filozofija i kultura udaljile od religioznoga i svetoga, to nije moglo ostati bez posljedica za cijelo društvo koje ih je iznjedrilo. Nove pseudovjere i ideologije otuđile su vjeru i moderno društvo. Proces otuđivanja počeo je već davno, od humanizma, iluminizma, pozitivizma, materijalizma, ateizacije i nasilne komunizacije velikog dijela pučanstva. Modernistički duh je preko laicizacije i sekularizacije probio brane čudoređa i stvorio poplavu seksualizma, hedonizma i konsumizma. Bez potpore vjere ni moral nije mogao odoljeti općem rasulu. Stoga nam se nameće sudbonosno pitanje: kamo će dospjeti čovječanstvo bez vjere i morala?

Odnos vjere i znanosti

Dosad smo spominjali ekstremne slučajeve fideizma i scijentizma te njihove međusobne srazove, ali oni iskaču iz običnih okvira njihovih uzajamnih i normalnih odnosa. Ti su odnosi jako varirali već prema vremenskim epohama, političkim prilikama i ideološkim sustavima. Na samome je početku bilo vrijeme prijateljskih, pa i srdačnih veza (drevne poganske religije, teokracije, konstantinska era, srednjovjekovlje, državna vjera), a onda doba ravnodušja i neutralnosti (liberalizam, demokracije). Javliale su se i faze napetosti sve do usijanosti i progona (Kulturkampf). Na strani vjere se je isticala inkvizicija, a na strani umišljene znanosti "manus saecularis".¹⁶

Povijesno iskustvo pokazuje da su se na relaciji vjera – znanost smjenjivala razdoblja pozitivnih i negativnih odnosa. Bilo je i plodnih uzajamnih utjecaja, osobito onda kad se je vjera oslanjala na razum (*fides quaerens intellectum* ili *credo ut intelligam*, Anselmo), znanost pouzdavala u vjeru (*intellectus quaerens fidem* ili *intelligo*

¹⁵ S. Petrović, *Estetika i ideologija*, Vuk K., Beograd, 1972; J. Ph. Domecq, *Artistes sans Art*, Ed. Esprit, Paris, 1994.

¹⁶ M. Seckler, *Im Spannungsfeld von Wissenschaft und Kirche*, Herder, Freiburg, 1980. H. Huber (Hg.), *Glaube und Wissen*, Herder, Wien, 1980; G. Minois, *L'Eglise et la science*, 2. sv., Fayard, Paris, 1990; M. Poole, *Scienza e fede a confronto*, LDC, Leumann, TO 1992.

ut credam, Abelard), što je nastojala objediniti teologija.¹⁷ Nema govora o izumiranju vjere ili znanosti, one se upotpunjuju. Šušnjić tvrdi: "Nije točno da religija prestaje gdje nauka počinje; točno je da religija počinje tamo gdje nauka prestaje."¹⁸

Teoretski gledano, moguća su tri opća uzajamna stava: 1. ili vjera ili znanost (njihova isključivost, suprotnost), 2. vjera kao znanost (istovjetnost, imitacija) te 3. i vjera i znanost, tj. razlikost u vlastitosti. Razumije se da je posljednji stav najbolji. A što se tiče praktičnog drža-nja znanstvenika prema vjeri, ono je četverostruko: bezvjerно, skeptično (agnostičko), tražiteljsko i vjerničko (Svesci, br. 44, g. 1981, str. 24). Čini se da ova dva posljednja prevladavaju. Opet napominjemo, u vjeru ne ubrajamo primitivne parareligijske pojave: mitove, legende, teogonije, kozmogonije, animizam, magiju, fetišizam i ostala praznovjerja.

Među učenjacima su poznati kao vjernici Izidor, Boecije, Albert Veliki, oba Bacona, Kopernik, Kepler, Galilei, Descartes, Leibnitz, Bošković, Pascal, Pasteur, Einstein, Planck, Heisenberg, Weizsacker, De Broglie, Carrell, v. Braun, Davies i mnogi drugi. Britanski biokemičar Arthur Peacocke, voditelj Centra za dijalog vjere i znanosti u Oxfordu, nakon 20 godina znanstvenog rada postao je anglikanski pastor. N. von Lobkowitz, bivši predsjednik Münchenskog sveučilišta tvrdi da je malo učenjaka koji ne vjeruju.¹⁹ Obično se znanstvenici nerado izjašnjavaju o svojoj vjeri, iz razumljivih razloga.

Zašto je uopće dolazilo do incidentnih sporova između vjere i znanosti? Odmah moramo reći da krivnja nije ni na znanosti ni na vjeri. Krivci su oni koji su nastupali u njihovo ime, dakle neki vjernici i neki znanstvenici. U starom i srednjem vijeku su i vjernici i znanstvenici vjerovali u geocentrizam, a poslije u heliocentrizam, što

¹⁷ W. Heitler, *Causalita' e teologia nelle scienze della natura*, Boringhieri, Torino, 1967; V. Arcidiacono, *Atomo Universo Creazione*, Paoline, Torino, 1976; G. Gismondi, *Fede e ragione scientifica*, IPAG, Rovigo, 1980; F. König, ed., *Scienza e non credenza*, Lib. Vaticana, Roma, 1980; Ev. Agazzi, *Science et foi*, Massimo, Milano, 1983; V. Arcidiacono, *Scienza e fede*, L. Giordano, Cosenza, 1984; G. Poltner, *Naturwissenschaft und Glaube*, Herold, Wien, 1985; P. Poupard, *Scienza e fede*, Piemme, Casale Monferrato, 1986. G. Gismondi, *Faith and Science*, St. Louis, USA 1986; P. Bühler, ed., *Science et foi font système*, Labor, Genève 1991; J.-P. Lonchamp, *Science et croyance*, DDB, Paris, 1992; S. M. Daecke (Hg.), *Naturwissenschaft und Religion*, Wissenschaftsverlag, Mannheim, 1993.

¹⁸ Citat i u: Svesci, br. 45, 1989., str. 87.

¹⁹ Herder Korrespondenz, br. 6, 1982., str. 280.

ni jedno nije bilo točno (sčega je stradao i Galilei).²⁰ U neko je vrijeme hijerarhija prakticirala Inkviziciju i progon vještica, uvela indeks i kanonske cenzure, a događali su se vjerski ratovi i progoni, iza čega su se krili politički računi i obračuni. Katolicima se redovito predbacuje ekskluzivnost, konzervativnost i nazadnjaštvo općenito.²¹

No i na strani znanosti nije manjkalo zabluda i krivih "naučnih teorija". Poneki su znanstvenici u svoj rad unosili svoje ideološke predrasude. Mnogi su upali i u ralje scientizma Općenito je među njima vladao empiricistički mentalitet. Kad mu je jednom zgodom neki vjernik govorio o prisutnosti Isusovoj u euharistiji, znanstvenik mu je odgovorio: "Donesi mi ti tu tvoju hostiju u moj laboratorij, pa ću ja lako provjeriti je li u njoj Isus!"

U javnosti se rado ističu pogreške Crkve u odnosu na znanost, a prešućuju njezine zasluge za kulturu i znanost. A zar nisu najvećma upravo samostanski skriptoriji sačuvali staru helensku i rimsku baštinu? Crkvene su biblioteke u svoje vrijeme bile jedine u Europi, a njezina sveučilišta prve visoke škole. Njezino školsko prosvjećivanje je i danas na visokoj cijeni. Umjetnost je uvijek uživala potporu Crkve te je ispunjavala sva njezina zdanja, od običnih crkvice do katedrala i palača. Mnogi su svećenici i dobri vjernici djelovali kao veliki učenjaci. I prije i danas je Crkva favorizirala znanstvene ustanove, učilišta, akademije i institute (npr. vatikanska zvjezdarnica). Danas materijalno osiromašena Crkva ne može više tako intenzivno, kao nekad, obavljati svoju mecenatsku ulogu.

Postoji još jedan povod religijsko-znanstvene oprečnosti, a to je jezik kojim se služe. Znanost smatra da je njezin jezik jedini ispravan i objektivn. Ona se najviše drži logičkog pozitivizma i jezične analize, po kojima je vjerodostojno samo ono što se daje verificirati osjetnim načinom. Svi ostali, pa i vjerski izričaji, jesu "meaningless", jer se ne mogu empirijski provjeriti. Pri tome pozitivisti i analitičari zaboravljaju da su po njihovoj logici i njihove tvrdnje besmislene jer su experimentalno neprovjerljive. Jedan od njih – glasoviti Wittgenstein – bio je prisiljen napisati u svome *Traktatu*: "The sense of the world must lie outside of the world" (6. 41).

Jezik vjere, naprotiv, nije matematički, logicistički ni pragmatički. On je pun slika, analogija, metafora i simbola, jer je njegov sadržaj metempirička stvarnost. On je ljudski i osobni govor te ne može biti znanstvenički suh, hladan i kruto realističan. Uostalom, i

---

²⁰ Pa i danas u jednom himnu upućenom Bogu čitamo "terram dedisti immobilem" (večernji himan u brevjaru, feria III, hebdom. III).

²¹ M. Seckler, op. cit.; G. Minois, op. cit.

jezik vjere i jezik znanosti pitanje su konvencije i običaja, prihvaćeni kao "modus loquendi" znanstvenika i teologa, s razlikom što se znanstveni jezik češće mijenja i adaptira trenutku vremena. K tome je često kompliciran, preučen i jedva razumljiv. "Lakše je pronaći put u šumi nego u botanici" jadao se je jedan botaničar (L. Fleck).

Uza sve svoje simpatije prema znanosti, Crkva se ipak ne smije uza nju usko vezati. Ne će je zlorabiti u svoje apologetske svrhe i najbolje je da svatko sačuva svoju specifičnu autonomiju, kako je preporučio Ivan-Pavao II.²² Dakako, vjera ne može odmah prihvatiti svaku pomodnu znanstvenu teoriju (i u znanstvenoj zajednici vlada moda!), no ne će ulaziti s njome u antagonizam, već radije u dijalog (S. Kušar, ib. 3 – 12). Najbolje je da među njima vlada blagonaklona neutralnost. Prema Skledarovim riječima, "ni sociologija religije ni znanost uopće ne može religiju u bitnome potvrditi, ali ni oboriti".²³

DVA PUTA ISTOME CILJU

Isti cilj

Znanost i vjera su dva različita entiteta i ne pripadaju istom redu znanja. Njihov odnos nije kao odnos sloja, sektora, grane ili odjelka iste stvarnosti. One su dvije raznolike zbilje koje se dodiruju i prožimaju, ali i sukobljuju. Ionako čovjek živi u više dimenzionalnom svijetu. Osim toga, ni predmet njihova zanimanja nije isti. Znanost zanima samo red, ustroj i postojanje fizičkog svijeta, a vjera se bavi počelima i svrhama ljudske existencije. Svaka od njih postavlja drugačija pitanja. Znanost se pita "kako", a vjera "zašto, čemu i kamo". Vjera odgovara na pitanja smisla, a znanost na pitanje očevidne faktičnosti.²⁴ Neposredni objekt znanosti je ovozemaljska stvarnost, a vjere sudbina, sreća i spas čovječanstva.²⁵

Znanost zna za duhovno, nadiskustveno i nadnaravno, ali ga ne pozna, u nj ne ulazi, pa o njemu ne može donositi sudove. Tek ulaskom u metafiziku može naslutiti vječnu zbilju, ali dakako, to još nije "visio beatifica". Dok su za znanost prostor, vrijeme i matematika apsolutni, u njoj nema mjesta za Apsolutnoga. U zemaljskoj stvarnosti vrijedi jedino relativnost. Zbog toga nam je oboje potrebno – znanost

²² *Svesci*, br. 82, 1994., str. 15.

²³ N. Skledar, *Kana*, br. 1, 1987., str. 10.

²⁴ Ch. Schönborn, *Communio*, njemačko izd., br. 3, 1988., str. 217.

²⁵ Kaže se da je Galileo izjavio: "Spiritus Sancto mentem fuisse nos docere quomodo ad coelum eatur, non quomodo coelum gradiatur".

za relativno i vjera za apsolutno – sve do kraja ovog eona. Vjera nam nije potrebna samo dotle dok znanost “naraste”. Znanost ima svoju vlastitu vrijednost.

Premda različite i po cilju i po metodici, ipak u konačnici i znanost i vjera dijele istu posljednju svrhu – *traženje Istine*. To je konačni cilj obiju. Pomoću istine znanost se oslobađa od svojih pseudoapsoluta, a vjera se penje preko vjerničkih težnji za spasom i srećom do vječne i apsolutne Istine. U potrazi za istinom koja ih povezuje, one ipak idu svaka svojim putem spoznaje. Znanost uz pomoć filozofije slijedi samo razumski put, a vjera nadrazumski, onaj koji je za znanost nedostupan. Istom cilju vode, dakle, dvije različite spoznajne metodike

Dva puta, jedna luka

Oba su nam puta potrebna, jer ljudska spoznaja ne može biti nikada potpuna i savršena. Ona kroči dvama posebnim putevima i govori dvama različitim jezicima (Concilium, br. 1, god. 1973, str. 68). “Znanost i vjera predstavljaju dva raznolika načina bitka u odnosu na istu stvarnost” (Inform. Intern. Cath., br. 420, g. 1972., str. 10). Oba su puta dobra i oba uzajamno komplementarna. Stoga među njima i ne može biti pravog sukoba, mogući su samo nesporazumi, odnosno različiti pogledi.

I pogani su svjesni dvojtva spoznajnih puteva. Tako npr. D. T. Suzuki opisuje put spoznaje zvani “vijana” (srodna s “veda”), put osjetnog upoznavanja istine, te “prajna”, tj. mistički uvid u zbilju. Važno je da se uvijek bira put istine, kao što je to činio i stari psalmist “viam veritatis elegi” (ps. 118). Razumski je put kraći, jer brže dođe do svoga kraja, pa tamo gdje prestaje znanost, počinje vjera. Posustane li znanost, više drugoga puta nemamo osim metafizičkog. Oba su pak puta korisna i razložna, svaki na svoj način.²⁶

Odatle slijedi logički zaključak: između *prave* znanosti i *prave* vjere ne može biti *pravog* sukoba. Jedna jedina istina ne može biti u sukobu sa samom sobom. Pluralizam istina je čista subjektivnost, potpuna relativnost, negiranje istine kao takve. A kako onda do sukoba ipak dolazi? No, to je samo prividan sukob, jer se ustvari

---

²⁶ J. Gritti, *Foi et nouvelles sciences de l'homme*, Centurion, Paris, 1972; G. Ludwig, *Scienza della natura e visione cristiana del mondo*, Massimo, Milano, 1981; AA. VV. *Scienza e fede*, Cittadella, Assisi, 1982. K. Rahner, *Wissenschaft und Glaube*, Benziger, Zürich, 1983; M. Corvez, *De la science à Dieu*, Tequi, Paris, 1986. Th. Magnin, *Quel Dieu pour un monde scientifique*, Nouvelle Cité, Paris, 1993; A. Ganoczy, *Dieu, l'homme et la nature*, Cerf, Paris, 1995.

spore ne prava znanost i prava vjera, već dva nezrela pretendenta. S jedne strane neka znanstvena hipo/teza i s druge strane vjerska dogma. Ili obratno: jedna znanstveno dokazana istina stoji naspram nedokazanoga vjerskog mišljenja.

Kad se na znanstvenom polju iznose još nedokazane istine ili možda poluistine, a na vjerskom i teološkom polju pobožna vjerska mišljenja, nečije privatne "objave" ili pokušaji teologiziranja, ne radi se o pravom sukobu znanosti i vjere, nego o sporu ili prepirci, da se tako izrazimo, "privatnih zastupnika" umišljene istine. Oba su sporitelja još na putu tražanja, bez konačnog rezultata. Treba naime dobro razlikovati vjersko mišljenje od vjerske istine te znanstvenu teoriju ili tezu od znanstveno dokazane istine.

Nadalje, valja voditi računa da vjera i religija nisu iste oline, a tako ni religija nije isto što i parareligija, odnosno pareligija ili bilo kakvo praznovjerje. Axiom i činjenica na strani znanosti odgovara pojmu dogme na strani vjere. Ako nam smeta govor o vjerskim misterijima (to su objavljena otajstva što nadilaze znanstvene pojmove), onda valja znati da i na terenu znanosti postoje dosad nerazjašnjene tajne poput dvojitva fotona, koji su i čestice i val, ali nikada oboje u isti čas. Ili kako razumjeti bit materije, koja je istodobno i antimaterija, a ujedno energija, odnosno igra struna i hiperstruna?

Tenzije između vjere i znanosti uvijek su moguće, već zbog goleme kompleksnosti same zbilje. A kad ljudi u to još umiješaju i svoje prste, prijepor postaje razumljiva stvar. Ima vjernika koji su skloni radikalizmu i fideizmu pa im smeta svaka znanstvena novost ili teološka "novotarija". Kod znanosti pak postoji množina informacija i znanja, ali malo razumijevanja njihove pozadine. I sama znanost luta između zakonitosti (determinizam) i kaosa (inde-terminizam) u prirodi. To su lutanje znanstvenici Coveney i Highfield pokušali protumačiti razlikom između neba i pakla: "Nebo se ravna po dinamičnim jednačbama koje su reverzibilne i bezvremene. Njihova jednostavnost osigurava vječnu stabilnost. Pakao je sličniji stvarnom svijetu, u kojemu vladaju fluktuacije, nestalnost i kaos. To je svijet nestabilnosti i kreće prema smrti i ravnoteži", tj. entropiji.²⁷

---

²⁷ P. Coveney, R. Hightfield, *The Arrow of Time*, Ballantine Books, N. York, 1992., str. 281.

Putovanje je ipak upitno

Što je u ovom sporenju sigurno? To je isti cilj i luka prema kojoj se putuje. Sigurna su i ona dva puta kojima se putuje. Međutim, samo putovanje nije nikad sasvim sigurno. Svako putovanje mora računati na poteškoće, zapreke i oluje, pa i stranputice koje su nude neiskusnom putniku. O tome nam povijest znađe pričati brojne zgone i nezgone. No, da skratimo ovo naše putovanje, zapitajmo se kamo se danas putuje. Namjesto svoga suda, evo vremenske prognoze poznatog Prigoginea: "Danas se vaga (znanosti, moja op.) jako priklanja oživljavanju misticizma (*revival of mysticism*) bilo u tisku, a bilo u samoj znanosti, osobito među kozmolozima".²⁸ Neki vjeru nazivaju misticizmom, čak i misticizmom.

Pozitivistička fizika je ignorirala duh/ovnost. Nova bez njih ne može. Fizičar Alastair Rae piše: "Sada mi nalazimo da fizika, oduvijek smatrana kao najobjektivnija od svih znanosti, nanovo otkriva potrebu ljudske duše i stavlja je u samo središte našega shvaćanja svemira."²⁹ Isto veli i za biologiju P. Davies: "Što se tiče živih sustava, nitko ne će zaniijekati da je organizam jedan skup atoma. Pogreška je ako se predpostavi da nije ništa drugo do li skup atoma." I nadodaje: "Život je holistička pojava."³⁰

Prošla je era znanstvenih redukcionizama, danas nova znanost kreće prema holizmu, cjelovitoj sintezi čovjeka i svemira. Zbog toga i fizika prerasta u metafiziku. Fizičari osjećaju da su nemoćni u dešifriranju svih prirodnih tajni. Sa svim svojim mikroskopima ne mogu vidjeti u cjelini ni ono što im je svaki dan pred očima. Primjerice, oni u svojim tamnim komorama dobro vide većinu subatomske djelića, ali atom kao takav ne, pa mu izmišljaju razne "modele". Još manje mogu sa svojim teleskopima pratiti daleka nebeska tijela i spiralne magle. Ostaje zagonetkom kako je kozmičkom redu mogao predhoditi prvi prasak i kaos. Kako je iz kaosa mogao nastati red? Izmučena i poučena vlastitim rebusima, fizika je danas mnogo otvorenija vjerskim tajnama. Manje joj je teško priznati i neku nadfizičku realnost.

Kao tipičan primjer navodim izjavu hrvatskog akademika dr. Ive Šlausu: "Velika većina znanstvenika svjesna je da znanost odgovara samo na dio naših pitanja. Postoji, naravno, puno toga onkraj znanosti, što mi ne znamo i ne razumijemo... Ima puno istine kada

---

²⁸ I. Prigogine, I. Stengers, *Order out of Chaos*, Bantam Books, N. York, 1984., str. 34.

²⁹ A. Rae, *Quantum Physics*, Cambridge Univ. Pr., Cambridge, 1986., str. 68.

³⁰ P. Davies, *God and the New Physics*, Simon, N. York, 1983., str. 62,63.

neki fizičari kažu da je put znanosti možda čak i bolji put k Bogu, nego put religije. Tim putom ne može svatko ići jer je teži, sustavniji i sistematičniji. Prema tome nije nipošto čudno što je velika većina znanstvenika duboko religiozna... Moje osobno stajalište jest ono što ga je izrekao papa Ivan Pavao II. Na jednom eminentnom skupu znanstvenika kazao je naime, da su dva najveća dara što ih je Bog dao čovjeku – vjera i znanost.”³¹

Očaran visokim ciljem religije, Einstein je prihvatio misao da je znanost samo sredstvo tom cilju. Niži ciljevi naime mogu postati sredstva najvećemu, inače je sredstvo besmisleno ako nema cilja. Doduše, vjera se zanima i za početak svijeta, ali joj je najviše do njegove svrhe, do konačne budućnosti (eshaton, posljednje stvari). Ako je Cartesius mogao ustvrditi “cogito, ergo sum”, vjera je još prije njega znala za prvotniju istinu koja bi se dala formulirati kao “cogito, ergo sum”!

Premda znanost i vjera putuju paralelno prema Apsolutnoj Istini, nadaće čas kad znanost spazi kako više ne može dalje svojim putem. Ne preostaje joj drugo nego da u tom kritičnom trenutku zaustavi svoj hod ili da prijeđe na stazu vjere. U tim se momentima u dušama učenjaka često rađa unutarinja borba kao ona Jakovova s anđelom. Najbolje je tu borbu s vjerom i za vjeru izrazio Nietzsche poznatim stihovima: “O, komm zurück, mein unbekannter Gott, mein Schmerz, mein letztes Glück... O, komm zurück!”

ZNANOST I MORAL

Na kraju moramo prozboriti i o moralu, jer je on bitni dio ljudskog života i njegove kulture. Dobro, ali zašto ga povezujemo sa znanosti? I zašto ga obrađujemo upravo u svezi s vjerom? Što to povezuje ova tri važna područja ljudske existencije?

Moral ili ethos

Objasnimo najprije same termine, počevši od njihova korijena. Moral ne dolazi od hrvat. riječi morati (kako to drži pučka etimologija), nego od lat. im. “mores” i njezina pridjeva “moralis”. Lat. imenica znači običaj, ponašanje, vladanje, način življenja. Na hrvatski je možemo prevesti najbolje kao *ćudoređe*, tj. stavljanje u red ljudske ćudi, a osobito ćudljivosti. Od morala je stariji grčki izričaj “ethos”,

³¹ *Slobodna Dalmacija*, 2. ožujka 1995., str. 9.

koji naznačuje boravište, zavičaj i običaj, pa onda ljudsku ćud i ponašanje. Kako je razvidno, u biti znače isto.

Što je svrha, kriterij i norma etike ili morala? Konkretno gledajući, to je ljudsko ponašanje, kako smo netom rekli. A po čemu treba orijentirati i normirati to ljudsko ponašanje? Po jednom visokom idealu i cilju, što se izriče apstraktnim imenima Dobro ili Dobrota. Bit je etike ili morala upravo u njihovu odnosu prema Dobru. Po Aristotelovim riječima, Dobro je ona *posljednja svrha kojoj sve teži*, ili, preneseno na čovjeka, njegova posljednja sreća. Nažalost, neki su moderni etičari degradirali posljednju svrhu na užitak (hedonizam), korist (utilitarizam), prosperitet (materijalizam) ili snalaženje u životu (pragmatizam). Neki pak miješaju sve to skupa (sinkretizam) ili pak kolebaju u svrhovanju (relativizam, čak i nihilizam).

Početak prošlog stoljeća čovječji je subjektivizam zamijenio pojam dobra novim pojmom koji je naišao na opće prihvatanje. To je ideja *vrednota*, koja označuje sve ono što je vrijedno za čovjeka i služi njegovoj duhovnoj ili tjelesnoj dobrobiti. Time se iz objektivnog Dobra, koje postoji i izvan čovječje sfere, izvlači i ističe samo ono što je privlačno, poželjno i korisno čovjeku. Stoga axiologija, nauka o vrednotama, na neki način moral subjektivira i psihologizira. Sreća je ipak da trijezni axiolozi ne niječu vrijednost objektivnog dobra u sebi. Čak su izradili primjerenu ljestvicu vrednota, od onih najnižih (materijalnih, bioloških) do onih najviših (kulturnih, duhovnih).

Zar znanost ne treba biti neutralna naprama vrednotama? Ona se bavi činjenicama a ne prosudbom činjenica. Točno, ali ako sama znanost nije sposobna po svojim kriterijima prosuditi činjenice, zar time činjenice gube svoju vrijednost? Sve činjenice posjeduju svoju vlastitu vrijednost i još onu za ljude. Ako je znanost poklonik faktičnosti, ona baš zbog svojega kulta faktičnosti mora uzeti u obzir i njihovu vrijednost kao fakta. Još više kad se radi o njihovu značenju za čovjeka. I znanost je na koncu konca za čovjeka. Zbog toga je zaključak znanstvenika i filozofa Whiteheada potpuno ispravan: "Without judgments of value there would have been no science."³²

Budući da je konačno vrhovno dobro sam Bog, odmah postaje jasno zašto je etika također i vjersko pitanje. Kao primarni izvor dobra, Bog je i prvotno vrelo etike ili morala. Pored Savršeno Dobroga ostali su izvori morala na objektivnoj razini priroda i naravni zakoni a na subjektivnoj ljudski razum, dobra volja i savjest,

---

³² A. N. Whitehead, *The Aims of Education*, 9. izd. Mentor Book, N. York, 1958., str. 154.

kao najbliža i praktična norma etičkog djelovanja. Da bi čovjek mogao donositi pravilne moralne odluke, potreban mu je prostor slobode, koja mu omogućuje odgovornost za vlastita djela. Kako ljudska sloboda ipak nije apsolutna, nju nam ograničuju razne psihološke i društvene okolnosti. Presudno je da čovjek uvijek ima čiste moralne namjere, a nikada zle, jer je zlo najveći neprijatelj etike.³³

Stoga glavno i zlatno pravilo morala glasi: *čini uvijek dobro, a izbjegavaj zlo!* Zlo se nikada, ni pod kojom izlikom, ne smije činiti. Isto pravilo u kršćanskom ćudoređu glasi: *Ljubi Boga iznad svega, a bližnjega kao samoga sebe!* Na sudnjem danu će nam Vrhovni Sudac postavljati pitanja upravo iz etike, a ne iz dogmatike: "Bio sam gladan, bio sam žedan..." S time je Svevišnji bratsku ljubav postavio u srce vjere. Dobro u kršćanskom rječniku nosi ime Ljubav.

Moral i znanost

Postoji li, osim s vjerom, i kakva dublja veza morala sa znanostu? Postoji, iz sasvim jednostavnog razloga što su činjenice morala ili etike također, kao i sve ostale činjenice, objekt znanosti. O ćudoređu se je razvila i posebna grana znanstva, koja nosi imena *etika i moralika*. Ono "ka" na kraju etike je poimeničeni završetak iz sintagme *etike tehne*. Kad je s vremenom, kratkoće radi, posljednja riječ odpala, ostala je samo etika. Analogno tome je sličnu sudbinu doživio i lat. moral, pa je sad znanost o ćudoređu moralika. Doduše, uz termin etika većemo staru helensku notu racionalnosti, dok je moralika prihvatila, osim razumske podloge, još i kršćanske poglede na ćudoređe. Ona se nadahnjuje Evanjeljem.

33 G. Gismondi, *Critica ed etica sulla ricerca scientifica*, 2. ed. Marietti, Torino, 1978; J. L. Blondel, ed, *Science sans conscience*, Labor, Genève 1980. Zbornik *Science et conscience*, ed. Stock, Paris, 1980; A. J. Buch (Hg.), *Wissenschaft-Technik-Humanität*, Knecht, Frankfurt, 1982; E. Morin, *Science avec conscience*, Fayard, Paris, 1982; E. Strocker (Hg), *Ethik der Wissenschaften*. Fink, München 1984; H. Jonas, *Technik, Medizin und Ethik*, Insel, Frankfurt, 1985; I. Supek, *Znanost i etika*, JAZU, Zagreb, 1985; M. Rhonheimer, *Natur als Grundlage der Moral*, Tyrolia, Innsbruck, 1987; AA. VV. *Teorie etiche contemporanee*, Boringhieri, Torino, 1990; B. Puthur, ed., *Moral theology today*, Pont. Inst. Publ. Alwaye, 1991; W. Seidel (Hg.), *Moral konkret*, Echter, Würzburg, 1993; F. Wuketits, *Verdammt zur Unmoral?* Piper, München, 1993; L. Melina, *Morale tra crisi e rinnovamento*, Ares, Milano, 1993; M. Conche, *Les fondements de la morale*, PUF, Paris, 1993; Ch. Larmore, *Modernité et morale*. PUF, Paris, 1993; B. Williams, *Der Begriff der Moral*, 2. izd. Reclam, Ditzingen, 1994; D. Harington, *What is Morality?* Columba, Dublin, 1996.

Budući da svako ljudsko ponašanje podpada pod ingerenciju etike/morala, razvile su se i posebne etike o svakom području čovječjeg vladanja i djelovanja. Tako danas imamo etike rada, zanimanja/profesije, ekonomije/tržišta, društva, školstva, medicine, novinarstva, prava, umjetnosti, tehnike, politike itd. Posebno su se razvile etike pojedinih zanimanja ili djelatnosti, što ih jednim imenom zovemo profesionalna etika ili *deontologija* (nauka o dužnostima). Gotovo sve profesije danas imaju svoj vlastiti etički kodeks, koji je normativ za ponašanje pripadnika.

No, jesu li etika odnosno moralka prava znanost i mogu li nositi znanstveno ime? Kako je poznato, svaka znanost posjeduje tri bitna elementa, bez kojih ne može biti znanost. To su 1. poseban predmet izučavanja, tj. materija ili objekt kojim se bavi, 2. posebni aspekt s kojega promatra svoj predmet, te na kraju, 3. metodično i obrazloženo proučavanje i izlaganje stečenog znanja. Etika/moralka udovoljava svim traženim uvjetima. Ima svoj vlastiti predmet izučavanja (ljudsko ponašanje), njega proučava s posebnog aspekta Dobra (dakle, ljudsko vladanje ukoliko je dobro), te kritički, metodički i sustavno utemeljuje svoje čudoredne norme.

Etika/moralka u sebi nosi još jedan element, koji joj daje praktično usmjerenje. Ona naime nije samo teorija već i praxa, zadaća joj je da upravlja ljudskim ponašanjem. Normativna je i preskriptivna znanost, a ne samo deskriptivna kao ostale. Dok mi nju proučavamo, ona nas uči pravilima vladanja. Još više od znanosti, etika je i nauka. Dakle, znanost i nauka.

Ne samo što je moralka/etika znanost ponašanja, ona je i norma ponašanja i za samu znanost kao takvu. Pošto znanost izravno zadire u ljudski život i sudbinu, a k tome teorijsko znanje primjenjuje u praxu, znanstvenici koji su sami i samo ljudi, izloženi su mogućim etičkim zastranjenjima ako se ne drže moralnih načela u svome radu. Etika je potrebna cijelome znanstvu i svakoj znanosti napose. Ona im garantira moralnu ispravnost i autentičnu dobrotu. Goleme tehničke mogućnosti moderne znanosti izlažu je velikim moralnim izazovima i rizicima. Njezini nosioci, gonjeni žudnjom otkrića, požudom koristi ili slave mogu doći glave cijelom čovječanstvu, a i planetu na kojem živimo. Biogenetika i biotehnika izvor su straha i strepnje za sve živo (genetski inženjering, genomske zahvate, kloniranje). Nuklearne sile i njihova zračenja ugrožavaju život i opstanak.

Tehniziranog čovjeka može u njegovim samoubilačkim pokušajima spasiti samo etika uz pomoć vjere. Inače će slavni "homo faber" i "homo fabricator" postati depersonalizirani i dehumanizirani "homo fabricatus" ili "homo clonatus" (P. Sloterdijk). Roba, rob i robot.

Spomenuo sam da nam je svima spas u etici nadahnutoj vjerom. To treba naglasiti jer mnogi hipermoderni etičari zahtijevaju tzv. autonomni moral, a od riječi heteronomija bježe kao đavao od tamjana. Čovjek je sam svoj zakonodavac, ne trebaju mu ni prirodni ni božanski zakoni. Teorija kaosa mu je zakrila prirodne zakone (a mudri je Meštović kazao "dug život imaju samo biljke koje su u zemlji, a ne one u pitarima"), a slobodarstvo im ne dozvoljava vjerovati u božanske, pa se on sada nalazi u trenutku uzimanja u "svoje" ruke i znanost i tehniku i život i moral. Eto nas u gordom i samovoljnom antropocentrizmu, čovjek nadasve!

Zajednička suodgovornost

Iz svih dosadašnjih izlaganja – a još više iz našeg svagdanjeg iskustva – bjelodano je da se ljudski rod nalazi na sudbonosnom raskršću svoje povijesti. No, postoji opasnost da je već prešao raskršće te stupio na stazu koja vodi u bezpuće, u katastrofu. Kako to spriječiti? Ima li nade za pravopuće i tko nam u tome može pomoći?

Upravo one tri kulturne snage o kojima smo dosad razlagali, znanost, vjera i moral. One sve tri skupa snose odgovornost za sadašnjost i budućnost čovječanstva. Naravno, pri tome ne mislimo na njih kao opće apstraktne imenice, nego na ljude koji se kroz njih doživljavaju. Odgovorni su ljudi koji se bave znanošću, vjernici koji ljube svoju vjeru i bližnjega te svi ljudi i svaki čovjek napose kao subjekt morala, odnosno etike.

Znanost i njezino čedo tehnika danas preobrazuju lice zemlje. Ako je zemlja izgubila svoju prvotnu nevinost i čistoću, to može zahvaliti znanosti, industriji i tehnici, koje ruju po njezinoj utrobi i po njezinu licu. Posljedice tog rovanja i trovanja odražuju se čak i na atmosferu koja nas okružuje. Pomoću svojih tehničkih zahvata čovjek je zagadio svoju ojkomenu te sada znanstvenici snose najtežu ekološku odgovornost. Ako roboti budu mislili umjesto nas, nastupit će era postracionalnosti, a to znači i posthumanosti.

I u odnosu na vjeru – nadu usplahirenog čovječanstva – znanost je u položaju da može s njome surađivati, a može je sabotirati i zatirati. Kako znanost nema nikakve potrebe za potiranje vjere, a vidjeli smo da ima mnogo razloga za suživot (obje putuju prema istom cilju, samo putuju različitim putevima), normalno je da znanost ide svojim putem pa da se oboje nađu u zajedničkoj luci. Koju bi korist imala znanost da većini čovječanstva oduzme vjeru i nadu u ovdje bolji, a u vječnosti blaženi život? Znanost i vjera mogu već sada i ovdje kovati zajedničko dobro ljudskoga roda.

Ni u odnosu na moral znanost ne smije ostati neutralna. "Znanost kao ljudska djelatnost nije nikada potpuno lišena vrijednosti ili vrijednosno indiferentna."³⁴ Nije svejedno kako ljudi žive i kako se ponašaju. Znanost ih može prosvjetliti i uputiti u čudoredan život u skladu s prirodnim zakonima i vjerskim načelima, koja su duboko etična. Sama pak ne smije zlorabiti svoju moć u znanstvenim istraživanjima i tehno-biološkim primjenama svojih znanja. Nije etički dopušteno sve ono što je tehnički izvedivo.

Naš kulturolog i znanstvenik Simonić piše: "Etički principi postaju integralni dio znanosti. Cilj je da svaki znanstvenik usvoji temeljne principe etike, da oni postanu nezaobilazni dio njegova rada."³⁵ To su konačno uvidjeli čak i političari pa su u Bruxelles-u u okviru Ujedinjene Europe osnovali posebnu komisiju s nazivom Groupe européen d'ethique.

Sa svoje strane *Vjera* zna da joj znanost koja teži za Istinom (a ona je samo jedna i zajednička!) može biti najboljom saveznicom za uljudbu čovječanstva. Ne će prema njoj nastupati fideistički prezirući razum na kojem se znanost temelji. Pa i sam Bog traži od vjernika "rationabile obsequium". Nije vjera sklop fantazija i praznovjerja, ona je "fides quaerens intellectum". To dokazuju mnogi vjerni znanstvenici postajući na taj način njezini najbolji apostoli. Kad se usklade i slože vjera i znanost, ispunit će se vizija proroka Izaije: "repleta est terra scientia Domini" (Iz 11,9).

Preko svoje teologije i sama vjera na svoj način postaje znanost. Teologija je most između vjere i znanosti, pače i više od mosta, ona je suputnica i pratilica znanosti na njezinom putu. Nije nakana teologije utopiti vjeru u znanosti. Vjera zadržava svoju vlastitost, ona se u znanju ne utapa, ali se s njime stapa. Bogoslovlje je istodobno i čovjekoslovlje, nije puka racionalizacija vjere, ali ona stalno propitkuje svoju saveznicu i savjetnicu znanost i s njome stupa u dijalog.

Što se tiče morala, on je sastavni dio svake vjere i religije. Premda su neki "teolozi" pokušali odvojiti jedno od drugoga (da bi vjeru učinili privlačivijom bez njezinih etičkih tereta), nisu time pomogli ni vjeri ni moralu, jer su ga na taj način iščupali iz njegova prirodnog tla. Vjera je bez morala krnja, a moral bez vjere "krnj". Najprije se izobličiti i postaje smiješan, a zatim se osuši i uvene. Vjera se najbolje dokazuje dobrim djelima, kako reče sv. Jakov: "Pokaži mi

---

³⁴ F. Böckle, *Herder Korrespondenz*, br. 1, 1985., str. 33.

³⁵ A. Simonić, *Znanost*, Vitagraf, Rijeka, 1999., str. 135.

svoju vjeru bez djela, a ja ću tebi pokazati svoju vjeru po djelima" (Jk 2: 18).

S ovim je riječima apostol najbolje izrazio nerazdvojjnost vjere i morala. *Moral* je potvrda vjere, njezin najsigurniji pokazatelj. Lakše je vjeru vjerovati nego je djelovati. Etička stega je duša istinske vjere. Moral je i utvrda vjere jer je utvrđuje i potvrđuje. Nikada se ne može urušiti ona vjera koja počiva na temeljima čudoređa. Vjera koja akciono ne potvrđuje samu sebe samo je verbalna i fiktivna. Kad su "katolički" Talijani na referendumu 1981. god. prihvatili abortus, neki su se sociolozi (npr. S. Vrcan u "Sedam dana", br. 193, g. 1981.) požurili da to proglase "debaklom katoličanstva", a u stvari je to bio debakl čovječanstva i čovječstva.

Etika je blagodat i za vjeru i za znanost. Naročito za znanost, jer je podržava u njezinim plemenitim ciljevima i naporima. Blagodat je i za znanstvenike, jer nije lako obavljati mukotrpn i naporni znanstveni rad bez etičke motivacije. Ozbiljni i zauzeti učenjaci provode pravi asketski život, pun odricanja, a često mogu biti i žrtve svoga zvanja (kao npr. Rödngen).

Na kraju svega, etika ili moralka su i same znanstvene discipline. A ni znanstvene discipline nema bez moralne discipline. Moralisti bi morali biti oprimjerena moralka. Njihova je znanost još i nauka za život, praxeološka norma. Ona vrši blagotvorni utjecaj na znanstvenu i svaku drugu ljudsku djelatnost. Moralne kreposti i vrline noseći su stupovi ljudskoga društva.

Mirnu sadašnjost i sretnu budućnost čovječanstvo može očekivati jedino u plodnoj suradnji i moralnoj suodgovornosti znanosti, vjere i etike. One su povezane ontološki pa to trebaju postati i praxeološki.

SCIENCE AND FAITH

Summary

We have been already investigating the relations between science, culture and faith. In this article the Author explores the relations between science, faith and ethics. Firstly, he clarifies the notions of faith, religion and morality, then he points at the conflicts and tensions among their extreme manifestations. Although science and faith are diverse systems of cognition, however, their common aim is the same, i.e. the knowledge of Truth. Progressing to the same aim they are travelling, nevertheless, by different ways.

Therefore, the conflict between the authentic science and authentic faith is impossible. Collisions between science and faith possible only if they are not genuine. The moral life, being closely joined to faith in serving to the Good, science and faith must collaborate with corresponding responsibility. The Truth and the Good are in an ontological connection.

Key words: science, faith, religion, fideism, scientism, morality, responsibility.

Još se mogu konsultirati knjige:

- P. Chauchard, *Biologie et Morale*, Ed. Mame, Paris, 1959.
K. J. J. Hintikka, *Knowledge and Belief*, Cornele Univ. Pr. Ithaca, 1961.
G. Howe, *Gott und die Technik*, Furche, Hamburg, 1971.
Ch. Robert, publ. *L'homme manipulé*, Cerdic, Strasbourg, 1974.
W. Stegmüller, *Neue Wege der Wissenschaftsphilosophie*, Springer, Berlin.
P. Watté, *L'Ethique avant la technologie*, Lumen Vitae, Bruxelles, 1982.
W. Korff, *Technik, Ökologie, Ethik*, Bachem, Köln, 1982.
K. Burns, *Life Science and Religions*, Philosophical Lib., N. York, 1984.
AA.VV. *I cristiani nell' opera tecnologica*. Elle-Di-Ci, Leumann, Torino 1986.
J.D. Callahan, *Science and Christianity*, 2. izd. La Canada, CA 1986.
J. Polkinghorne, *Scienza e fede*. Mondadori, Milano, 1987.
J. Delumeau, éd, *Le savant et la foi*, Flammarion, Paris, 1988.
H. A. Müller (Hg.), *Naturwissenschaft und Glaube*, Scherz, München, 1988.
Aristotel, *Nikomahova etika*, Globus, Zagreb 1988.
H. P. Müller, *Wissen als Verantwortung*, Kohlmann, Stuttgart, 1990.
W. Trilling, *Schöpfung und Fall*, St. Benno, Leipzig, 1990.
P. Davies, *The Mind of God*. Simon, New York, 1992.
M. Poole, *Znanost in vera*, Ognjišće, Koper, 1992.
Ch. Walther, *Ethik und Technik*, De Gruyter, Berlin, 1992.
A. Laun, *Fragen der Moralthologie heute*, Herder, Freiburg 1992.
G. Gismondi, *Fede e cultura scientifica*, EDB, Bologna., 1993.
Ž. Bezić, *Etika i život*. UPT, Đakovo, 1995.
N. Farouki, *La foi et la raison*, Flammarion, Paris, 1996.
A. Massoni, *La cosmologia nella storia fra scienza, religione e filosofia*. Scuola, Brescia, 1996.
Cl. Allègre, *Dieu face à la science*, Fayard, Paris, 1997.
L. Smolin, *Warum gibt es die Welt?* Beck, München, 1999.